

Új utakon a világ közgazdaság-tudománya

Gondolatok D. N. McCloskey: Bourgoise Equality című monográfiája kapcsán

The Universty of Chicago Press, Chicago–London, 2016, 787 o.

A szerző a Chicagói Egyetemen a közgazdaságtan, az angol nyelv és irodalom, a történelem és a kommunikáció kiemelt (*distinguished*) professzora. A nemzetközi közgazdasági élet egyik legnagyobb hatású és egyben legvitatottabb képviselője. E recenzió írásakor honlapja szerint 17 könyv és 400 közlemény (könyvfejezet és folyóiratcikk) jelzi munkásságát.

A közgazdaságtan terén a szerző gazdaságtörténészként tűnt fel, majd módszer-tani írások, a statisztika és az értelmező közgazdaság-tudomány (vagyis a közgazdaságtan mint retorika) témájában adott közre számos munkát. Munkásságát a legtöbb – hasonló területen dolgozó – Nobel-díjasnál lényegesen nagyobb idézettség jellemzi, ami önmagában is jele annak, hogy felvetései a szakmát fölkaradják, vitára és továbbgondolásra készítetik.

McCloskey több tekintetben az ellentéte annak a – főként közgazdasági doktori iskolákban terjesztett – tévhitnek, mi szerint Samuelson, Arrow és Solow lényegében minden kérdést megoldott, ehhez még egy kis Lucas és Blanchard kell csak, talán Barro is, és a világ már kerek, új ismereteknek és módszereknek többé tere nincs, különösen a minőségi tudományban nincs, hiszen a nagy kérdéseket az idézettek szerint lényegében megoldottuk.

McCloskey ezzel szemben vezéralakja – immár jó három évtizede – a samuelsoni technokratikus közgazdaság-értelmezéssel vitába szálló és a tudományterületet a társadalomtudományok területére visszaterelni kívánó irányzatnak. Fontos dolog, hogy eközben maga is bekapcsolódik a módszertani vitákba – a Quarterly Journal of Economicstól a Journal of Economic Literature-ön át az American Economic Review-ig és számos könyv és fejezet szerzőjeként, amelyeket a vezető tudományos kiadók jelentettek meg szerte a világon. A jelenleg 73 éves szerző recenzált munkája az életművét összegző, egy évtized alatt megjelent – és két évtized munkásságát szintetizáló – kötet. A szintén a Chicagói Egyetem kiadójának gondozásában megjelent Burgois Virtue (2006) és a Burgois Dignity (2010) után a trilógiát lezáró harmadik kötet azt a – tudományágunkat kezdetektől foglalkoztató – kérdést elemzi kimerítő módon, hogy mi az oka a vagyon és a jövedelem rendkívül egyenlőtlen

megoszlásának térben és időben. A szerző – a kötet jellegének megfelelően – nagy történelmi áttekintést ad, amit alapos forráskritikával és részletes, túlnyomóan verbális érveléssel támaszt alá.

Vannak, akik már e ponton felhúzzhatják a szemöldöküket. „No, de hát mit keres egy mese a számok és a modellek világában?” – vethetik föl. Nos, a szerző nem magányos küzdő. Munkája részét képezi annak a – különösen, de nem kizárólag – a 2007–2009-es globális pénzügyi válság óta terjedő törekvésnek, amelyben az egyszer megfigyelt eseményeket történelmi távlatba helyezik, és ekképp keresik a rejtélyek nyitját. Nem teljesen új törekvés ez a közgazdászok közt: ha csak a Nobel-díjasokat vesszük, például Myrdal, Hayek, Williamson, Fogel és North, de sok más iskolateremtő és nagy hatású újabb szerző is él ezzel a megközelítéssel.

Az elmúlt évek vitathatatlan sikerkönyvei – mondhatjuk új klasszikusai – közül ez a törekvés jelent meg Carmen Reinhart és Kenneth Rogoff monográfiájában, amely a pénzügyi válságok reálgazdaságra gyakorolt hatását nyolc évszázad távlatában mutatja be (*Reinhart–Rogoff* [2011]). Ez a megközelítés jellemzi Douglass North és szerzőtársai munkáját, amelyben az intézmények és az erőszak gazdasági szerepét mutatják be (*North–Wallis–Weingast* [2009]). És a teljesség igénye nélkül megemlíthetjük a – szerencsére magyarul is hozzáférhető – Acemoglu és Robinson jegyezte monográfiát (*Acemoglu–Robinson* [2013]). Ez az intézményi minőség meghatározó szerepét mutatja be a gazdasági fejlődés – kedvező vagy kedvezőtlen – feltételeinek létrejöttében. Hasonlóképp magyarul is hozzáférhető a francia baloldal sztárja, Thomas Piketty Marx Károlyt idéző nagy ívű munkája, az elmúlt évek legnagyobb sikerkönyve, ami a szakmában élénk visszhangot keltett, a *Journal of Economic Literature*-től a *Közgazdasági Szemléig* terjedő körben (*Piketty* [2013/2015]).

A rend kedvéért megemlíjtük, hogy a vezető folyóiratokban olyan, korábban periférikusnak gondolt témákat is alaposan feldolgoznak, mint a kultúra jelentősége az intézményépítésben (*Alesina–Giuliano* [2015]) vagy a gazdaságpolitika szerepe a természeti erőforrások hasznosításában (*Venables* [2016]).

McCloskey trilógiájának megalkotása két évtizedig tartott, megjelenése pedig egy évtizedet vett igénybe. Ez alatt az idő alatt jelentősen átalakult a közgazdaság-tudományok mibenlétéről, hivatásáról és sikermércéjéről szóló gondolkodás. Egyfelől tovább él a fizika majmolásának programja, és ennek részeként az a – téves – megközelítés, hogy az igazán fontos és színvonalas dolgozatokat folyóiratcikkekben – adottan 3-6 oldalt meg nem haladó, nyúlfarknyi terjedelmű, de önálló címként a publikációs adatbázisokba fölvehető – közleményekben kell közreadni. Az utóbbiakat korábban – *research note*-ként, egyfajta előzetes jelentésként – a recenziókhöz és a publicisztikákhoz hasonlóan figyelembe vették, de sosem számított perdöntőnek. Ez nyilván a termelékeny, hogy ne mondjuk: gazdaságos – és különösen a pályázati eredményességet megnövelő – stratégia.

Másfelől – mint a fenti, igencsak töredékes, de szemléletes felsorolásból is látható – újjáéledt a közgazdaságtant társadalomtudományként művelő, ekképp a történelmi és leíró részleteket nem mellőző, a narratívának önálló értéket tulajdonító irányzat. Ez utóbbinak *természetes kifejezési formája a monográfia*, hiszen az előzmények és a tényanyag felvonultatása nélkül egyszerűen meg sem érthető az,

hogy szerzőnk mit is akar mondani. Még kevésbé értékelhető, hogy mi a hozzáadott értéke, a saját hozzájárulása a tudományhoz.

Ez nyilván még erősebben jelentkezik akkor, ha – a természettudományi és főképp a pályázati rendszerek elterjedése miatt – egyre több a kollektív munka, ahol a társ-szerzőség akár százas nagyságrendre is rúghat. Épp ezért is figyelemre méltó, hogy a felsorolt művek mindegyike – és persze a recenzált mű is – egyetlen, legfeljebb két szerző nevéhez fűzhető. Úgy látszik, mégsem igaz az a vélekedés, hogy „a mai tudomány a kollektív munkának kedvez”. Vajon megírhatta volna-e, mondjuk, a „közgazdaságtan tanszék munkaközössége” annak idején Marx vagy Weber, Polányi vagy Myrdal, újabban Piketty vagy épp Deirdre McCloskey sok tekintetben személyes hangvételű nagy összegzését?

McCloskey történeti közgazdász, a brit iparosítás kutatójaként lett világhírű már az 1970-es évekre. Ő természetesen nem fukarkodik a részletekkel, de ennek kifejtésére itt nincs módunk. Gyorsan le kell szögezni: a könyvet emelkedett irodalmi angolsága mellett épp a részletek művészi kimunkálása teszi élvezetessé, ámde semmiképp sem terjengőssé. Hiszen az alább még kiemelendő néhány – alapvető jelentőségű – új felismerés igazolása kimondottan igényli a terjedelmet, a részletek, az adatok, a tények bemutatását, majd értelmezését, a versengő olvasatokkal folytatott vitát. Érdemes kiemelni: ez a módszer igen messze vezet Samuelson ama észrevételétől, ami szerint komoly közgazdász nem olvas tíz évnél régebbi munkát, és azokat nem is idézi, hisz a ma létező világ az emberi fejlődés csúcspontja, általában is, s a közgazdaságtudományban pedig szükségképp az.¹

Deirdre McCloskey szakít mindeme hóbortokkal és divatokkal, könnyedén és természetesen idéz akár 18. századi szerzőt is. A nagy elődökhöz hasonló könnyedséggel jár át más tudományterületekre, anélkül azonban, hogy engedne kifejtésének feszességéből. Ez a széles közelítés ad módot számára a főáramú közgazdaságtan számos bálványának ledöntésére.

A kötet következetesen érvel amellett, hogy a fejlődés alapvetően az ideák, a közmegegyezés és a diskurzus által határozódik meg, míg a – marxizmus és a neoklasszika által egyaránt fetisizált – anyagi összetevők legfeljebb függő változóként képesek a történések megmagyarázására. Ennek megfelelően a jelen kötet fő állítása, hogy nem a tőkefölhalmozás és nem is a személytelen intézmények magyarázzák meg az anyagi gyarapodás ütemének elmúlt két évszázadban megfigyelt robbanásszerű felgyorsulását és főképp a földgolyó nagy részén megfigyelt elterjedését.

Kézenfekvő, hogy egy ilyen bátor – és a jelenleg uralkodó neoklasszikus és a vele versengő új intézményi iskolát egyaránt párbajra hívó – tézis igazolása nem történhet meg néhány, másoktól átvett és némileg módosított egyenlet formájában. A kifejtés kimondottan igényli a történeti narratívát, a részletek alapos ismertetését és a versengő nézetek vitatását. Deirdre N. McCloskey fő állítása az, hogy *a polgári értelemben vett egyenlőség* – ami semmiképp sem a kimenetek mechanikus-szocialisztikus egyenlőségét, a vagyonközösséget és az életkörülmények kiegyenlítését jelenti – az,

¹ E felfogás elemzéséről, dokumentálásáról és bírálatáról lásd *Blaug* [2001] és *Mueller* [2010/2016] (különösen a neoklasszikusok emberképéről szóló alfejezetek).

ami a piacgazdaság innovativitásának és robbanásszerűen növekvő termelékenységének, valamint jólétnövelő elemeinek az alapja.

De miért is az egyenlőség, és nem más? – ez a kérdés vonul végig a kötetben. A szerző meggyőzően mutatja be azt, hogy ez az alapja a piaci versenynek, az új szereplők piacra lépésének, a meglévő megoldások – sokszor váratlan helyről és módon érkező – módosításának és nem utolsósorban a megszerezhető tudás valóságos megszerzésének, Hayekkel szólva „a tudás társadalmi hasznosításának” (Hayek [1945/1995]).²

McCloskey részletekbe menően igazolja: csak ott, ahol és akkor, amikor végbement az, amit ma közkeletűen a *piacra lépési korlátok lebontásának* neveznénk, a társadalomban, a gazdaságban, az oktatásban, a jogrendben, a pénzügyekben és a piacon, akkor vált a – sok esetben korábban, főképp a kínaiaknál – már rég megvolt tudás társadalomformáló erővé, a makrogazdaság lendületes bővülésének forrásává.

A szerző következetesen küzd a kapitalizmus mint az elemzést tévútra vivő fogalom ellen. Egyfelől azt a képzetet kelti, mintha a *tőkefelhalmozás* lenne a kulcs. Ezzel szemben számos ország számos időszakban magas megtakarítási ráta mellett sem növekedett gyorsan – így Kína és Itália sem. Másfelől azt a képzetet kelti, mintha a gazdasági működés középpontjában a *jövedelem és a vagyon elosztása* (a kizsákmányolás) állna. Valójában pedig az lenne a perdöntő, hogy 1. egyáltalán hány ember tud életben maradni a termelés és a termelékenység adott szintjén, és 2. mintha nem az lenne az alapkérdés, hogy a legszegényebb rétegek helyzete abszolút értelemben javul-e (37–52. o.). Mondjuk, a Napkirály udvarában nem volt jellemző a – ma már a legszegényebb szállásokat is jellemző – vízöblítés, és ennek ellenszereként jött létre a parfümpar. Európa lakossága az 1348-as nagy pestis után megfeleződött, és jó két évszázad alatt állt helyre, és a népesség csak az 1700-as évek végétől – az ipari forradalomtól – kezdve kezdett lendületesen és tartósan növekedni, mivel ekkorra nőtt meg kellőképp a gazdaság eltartó képessége.³

Az innovációnak kedvező társadalmi környezet – amelyet a kötet III–V. része taglal – jórészt az értékrend ennek megfelelő, vagyis a teljesítményt nagyra tartó változásának tudható be. Ez fokozatosan a társadalmi percepciókban és a beszédmódban is megjelent – utóbbi jelentőségét évtizedek óta hangoztatja szerzőnk (McCloskey [1985]). A világ Európán kívüli részein számos felfedezés és újítás évszázadokkal korábban már ismert volt, de a megfelelő értékelés híján elenyészett. Érdekes példa, ahogy a római korban a britek ismerték már a fűtött fürdőket, és ez az ismeret teljesen elenyészett az első évezred végére. A polgári értékrend fontos része az, hogy a tolerancia és más értékek (így a nagylelkűség, a befogadás) nem pusztán az üzleti haszon megkövetelte módon és mértékben jutnak érvényre, hanem általános társadalmi normaként (335–355. o.). Nem a törvények elrettentő ereje, ha tetszik, „kikényszeríthetőségük” és tűzzel-vassal történő betartatásuk, hanem az azok szellemével való tömeges azonosulás, a polgári etika társadalmi beágyazódása hozza az áttörést a 18–19. század – metaforikusan „ipari forradalomnak” elkeresztelt – folyamatában.

² Az, hogy nem a tudás önmaga, hanem hasznosulásának társadalmi körülményei a perdöntők, régi felismerés ugyan, de évtizedekre feledésbe merült a technológiai haladás kultusza nyomán.

³ Maddison [2007] adja erről az első, legátfogóbb áttekintést.

A kötet központi tézisének a VI. rész tartalmazza, angol kezdőbetűi után *4r*-nek nevezett eseménysor: *reformation, revolt, revolution, reading*. A négy, egymástól sok helyütt elváló – és Északnyugat-Európa, valamint az Egyesült Államok kivételével teljességében meg sem jelenő – egybeesés jelenti azt, hogy a „közemberek” számára megnyílik a tér. Ha tetszik: szabaddá válik az új gondolatok, új megoldások és az új piaci szereplők előre nem tervezett, nem szűrt és államilag engedélyezett megjelenése. Ahol ez nem ment végbe – fejt ki a VII. rész –, ott bizony a polgárság nem vált a gazdaság és a társadalom meghatározó erejévé, hanem megtűrt és a fennálló viszonyokhoz illeszkedő segédcsoport maradt. Ekképp e társadalmakban nem játszhatott erjesztő szerepet sem. A VIII. rész pedig az átalakulást meghatározó módon az ideák és a közbeszéd, az értékrend változására vezeti vissza, aminek következtében a következő részben hosszú vitát kell folytatnia a társadalomtudományokban meggyökerezett alternatív értelmezésekkel szemben. Nem állítom, hogy az álláspont minden elemében meggyőző, minden ellenvetést lefegyverez. Az azonban kétségtelen, hogy az ismert gazdasági, történeti tényeket és értelmezéseket egészen új megvilágításba helyezi – elvi és módszertani szempontból egyaránt.

McCloskey olvasatában tehát *a torta növekedése és az egyes szeletekhez való hozzáférés egyidejű javítása együttesen magyarázza* az általa „nagy meggazdagodásként” leírt folyamatot az elmúlt két évszázadban. E kérdésben éles vitát folytat a nyugati társadalomtudományban meghatározó szerepet játszó iskolával, Polányi Károly követőivel (Polányi [1944/2004]), akik döntően a kormányzati felelősségvállalás és a piac korlátozása, valamint az újraelosztást tartják a javuló életkörülmények magyarázatának (543–560. o). Érvelése szerint mind a növekedés lendülete, mind pedig a növekedés gyümölcseinek hozzáférhetősége, a szabad kereskedelemben való megmérettetés, *a verseny az, ami a szegény rétegek lényeges és tartós élethelyzetbeli javulását hozta*.

Mivel a fordulatot jórészt a szabadelvű gondolattal és beszéddel – no meg cselekedetekkel – hozza összefüggésbe, aligha meglepő, hogy a záró, X. fejezetet a Kommunista Kiáltvány óta terjedő – és sokszor új erőre kapó – piac- és versenyellenes megközelítések bírálatának szenteli. Ezek a gondolatok messze nemcsak a tanszékek és a konferenciatermek zárt világában hatnak, hanem – különösen az elmúlt 15–20 évben – gyakorlatformáló erővé is váltak számos országban, különösen Kelet-Ázsiában (Kurlantzik [2016]). Ezt az utóbbi ténytet sokan példaértékűnek és az e kötetben vázolt felfogás cáfolatának vélhetik. McCloskey természetesen a szellemi áramlatok vitájához szól hozzá, miközben a BRICS-modell⁴ válsága ma már szabad szemmel is jól látható. Mivel a téma a gazdasági újságírás közhelyei közé sorolható, ehelyütt nem igényel külön tudományos diszkussziót.

A szerző mind a konzervatív államelvűséget (a bismarcki utat), mind pedig a fogyasztást lekicsinylő, a piaci viszonyokat kiiktatni célzó⁵ szociáldemokrata és zöld irányzatokat kárhóztatja, hisz ez a két irányzat uralja a legtöbb értelmiségi gondolkodását. Ugyanakkor a zárszóban kiemeli: a lényeg sosem a relatív, hanem az abszolút

⁴ Brazília, Oroszország, India, Kína és a Dél-afrikai Köztársaság.

⁵ Elterjedt és szép a finomkodó *de-commodification* kifejezés, ami a jóléti államok és a zöld mozgalom irodalmában egy olyan nemes célt jelöl, hogy a történelem előrehaladtával – állítólag – minél több tétel vonható (és ezért vonandó) ki a piac lélektelen, személytelen uralma alól.

helyzet, mármint a legszegényebb 20–25 százalékos állapota. Csak ha az jelentősen javul, beszélhetünk valóságos gazdasági és társadalmi előrelépésről (631–640. o.). Tekintettel azokra a számításokra, amelyek szerint az amerikai alsó 50 százalékos abszolút helyzete alig javult valamit 1980 óta, és ezért a dolgozó szegények tömegeinek a koncentrációs vágyon – az 1 százalékos szupergazdag – viszonyaival való szembeállítását visszatérő választási téma is az Egyesült Államokban, ez a következtetés nem mondható kézenfekvőnek, semlegesnek, netán az amerikai modell apológiájának.

Az efféle életműösszegzések értékelése mindig nehéz, különösen a megjelenést közvetlen követően. Magam nem is vállalkoznék rá. Nem hiszem, hogy egyetlen mű képes vagy hivatott lehet egy egész tudományág pályáját megváltoztatni. Ugyanakkor aligha kérdéses, hogy mondjuk Keynes vagy Friedman, Hayek vagy Myrdal művei nélkül a közgazdaság-tudomány nem lenne az, aminek ma ismerjük. Biztos vagyok abban, hogy ez a monumentális munka továbbgondolásra ösztönzi majd tudományunk számos képviselőjét, és előbb-utóbb az oktatásban sem lehet majd megkerülni.

A közgazdaságtan – kezdetektől napainkig – sokáramú folyó. A történeti irányzat nyilván csak az egyike a tudományágban kialakult megközelítési módoknak. Ugyanakkor a jelen áttekintésben messze nem teljeskörűen bemutatott⁶ fejlemények jelentősége jóval túlmutat a tudomány önfejlődésének egy sajátos, különös vonulatán. A nagy áttekintések, a klasszikus kutatási témák és módszerek visszatérése mellett a monografikus tárgyalás – sokak által meghaladottnak vélt – módszere jól dokumentálhatóan él és virul. A közgazdaság-tudomány valódi nagy újdonságainak kibontásához láthatólag idő, tér és a hagyományos kiutat jelentő több évtizedes kutatás vezet, egy-egy témára összpontosítva. Téves és veszélyes ezért, ha a tudományos minősítésben és az előléptetési gyakorlatban, netán a kutatási pénzek megítélésében a kísérleti tudományok némelyikének gyakorlatát tekintenek etalonnak, hisz az – a szapora, rövid, sokszerzős közleményeket túlértékelve – eleve kizárná a jelentős eredményeket az értékelésből. És természetesen: pótolhatatlanul fontos lenne, ha a felsőoktatás egészében – de különösen a doktori képzésben – az információs technológia elterjedése nem adna okot és alapot a szellemi renyheségre, a 165???? CSAK2SOR?? karakternél hosszabb szövegek helyből történő elutasítására – a diákság és a tanári kar részéről egyaránt.

Hivatkozások

- ACEMOGLU, D.–ROBINSON, S. [2013]: *Miért buknak el a nemzetek?* HVG Kiadó, Budapest.
- ALESINA, A.–GIULIANO, P. [2015]: Culture and institutions. *Journal of Economic Literature*, Vol. 53. No. 4. 898–944. o. <http://dx.doi.org/10.1257/jel.53.4.898>.
- BLAUG, M [2001]: No history of ideas, please, we are economists! *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 15. No. 1. 145–164. o. <http://dx.doi.org/10.1257/jep.15.1.145>.
- CSABA LÁSZLÓ [2016]: Innovations and regress in economic theory. *Zeitschrift für Staats- und Europawissenschaften*, Vol. 14. No. 1. 80–99. o. <http://dx.doi.org/10.5771/1610-7780-2016-1-80>.

⁶ Csaba [2016] ad bővebb kitekintést a recenzens által fontosnak vélt újításokról.

- HAYEK, F. A. [1945/1995]: A tudás társadalmi hasznosítása. Megjelent: Piac és szabadság. Válogatott tanulmányok. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 241–252. o.
- KURLANTZIK, J. [2016]: State Capitalism: How the Return of Statism Is Transforming the World. Oxford University Press, Oxford–New York.
- MADDISON, A. [2007]: Contours of the World Economy, 1-2030 AD. Essays in Macro-Economic History. Oxford University Press, Oxford–New York.
- MCCLOSKEY, D. [1985]: The Rhetoric of Economics. Harvester Press, Brighton.
- MUELLER, J. D. [2010/2016]: A közgazdaságtan megváltása. A Mathias Corvinus Collegium, Budapest.
- NORTH, D.–WALLIS, J.–WEINGAST, D. [2009]: Violence and Social orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History. Cambridge University Press, Cambridge–New York.
- PIKETTY, T. [2013/2015]: A tőke a 21. században. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- POLÁNYI KÁROLY [1944/2004]: A nagy átalakulás. Korunk gazdasági és politikai gyökerei. Napvilág Kiadó, Budapest.
- REINHART, C.–ROGOFF, K. [2011]: This Time is Different: Eight Centuries of Financial Folly. Princeton University Press, Princeton, N. J.
- VENABLES, A. [2016]: Using natural resources for development: why has it proven so difficult? Journal of Economic Perspectives, Vol. 30. No. 1. 161–184. o. <http://dx.doi.org/10.1257/jep.30.1.161>.

Csaba László